

Előszó

A Johann Samuel Boór szépapámtól öt nemzedéken keresztül megőrzött és továbbadott kéziratot a 19. század első felében szokásos nagyalakú (21×35 cm méretű) papírlapokból összefűzött, majd' 150 oldal alkotja, amiből 92 oldalt használtak fel. (Egy helyen egy jelentősen nagyobb lap van kinyithatóan belekötve és hajtogatással a többihez igazítva.) Nem állapítható meg, eredetileg volt-e borítója, de valószínűbb, hogy sosem volt. A kézirat fizikai állapota jó, enyhe számfülességtől és az olvasást nem zavaró foltoktól eltekintve épnek mondható. (Egyetlen egykori veres viaszpecsét helye árulkodik a 26. oldal szélén a lenyomat sajnálatos elvesztéséről.) A kézirat ceruzával jegyzett oldalszámokat visel. Ezek valószínűleg nem a szerzőtől származnak, hanem attól az olvasótól, aki utólag a szöveget is megpróbálta helyenként – ugyancsak ceruzával – olvashatóbbra javítani. Az utólagos megjegyzésekre az 53. kéziratoldalig széles margó szolgált, de később a margó jelentősen szűkült, már nem is előre léniázott, végül el is marad.

A napló olvasata – szerzőjének az írásban való járatlansága miatt – nehéz, néhány helyen bizonytalan. A fordításban lehetőleg – de nem mindenáron – törekedtem a kor stílusának felidézésére, de elsősorban a gondolatokat próbáltam meg mai fejjel érthetővé fogalmazni. Néhol (szögletes zárójelben) olyan szavakat is beleszúrtam, amik az eredeti kéziratban nem szerepeltek, de az érthetőségnek javára válnak. Hasonlóképpen, az érthetőség érdekében feloldottam azokat a rövidítéseket is, amiknek a jelentése egyértelműen megállapítható volt. A tulajdonneveket és a nem német (vagy szépapám által nem németnek érzett) szavakat latin betűkkel írta, ezeket *dőlt betűkkel* jelöltem – szükség esetén lábjegyzetben adva magyar megfelelőiket. Sajnos, még maradt egy-két olyan szó, aminek a jelentését eddig nem sikerült megfejtenem, ezeket a lábjegyzetekben kiemeltem. A kéziratban szereplő áthúzott szavakat kihagytam, hacsak nem vittek közelebb a megértéshez.

Boór Sámuel (1798–1871) elődei már a 16. századtól soproni polgárok voltak. Sopronban évszázadokig legalább két, egymástól teljesen független Boór família létezett: az „építő” Boórok és a mieink, a „kékfestő” Boórok. A mi Sámuelünk a kékfestő Boórok gazdag soproni iparos családjában született és egyetlen gyermekként érte meg a felnőttkort. Atyja műhelyében kitanulta a kékfestő mesterséget, majd vándorútjának megtétele, mesterré válása és a soproni polgárjog megszerzése után átvette a műhelyt. Atyjától nemcsak jól menő üzemet, hanem több bérházat, tehát jelentős vagyont is örökölt. Sámuel a kékfestés mellett, már az 1830-as évektől szőlőtermesztéssel és bor-nagykereskedelemmel is foglalkozni kezdett. 1839-ben, legidősebb lánya esküvője után, átadta vejének az addig jól menő kékfestő műhelyt és 1842-ben a Győri út és a Kőszegi út szétágazásánál vendégfogadót nyitott „a magyar Lánchídhöz” címezve. A város külső tanácsában a

tagságát az 1848-as forradalom után is megújították, de amellet több városi bizottságnak is a tagja volt. A magát német iparosnak tartó Sámuel forradalompartoló érzelmei miatt 1848–1849-ben „kompromittálta” magát, ami később sok kellemetlenséget szerzett neki.

Két fiát Pozsonyban és Bécsben kereskedővé tanítatva, rájuk tervezte hagyni a családi borkereskedelmi vállalkozást, azonban előbb Gusztáv fia halt meg, majd Károly jelentette ki, hogy ő csakis gazdálkodóként tudja elképzelni az életét. A terveit feladni kényszerült Sámuel Kissomlyón (Vas megye) és Hosztódon (ma Hosztót, korábban Zala, ma Veszprém megye) birtokot vásárolt és 1855-ben Sopronból kissomlyói szőlőbirtokára költözött. A vidéki életet azonban nehezen viselte, ezért hamar eladta kissomlyói birtokát és Bánfálvára (Sopronbánfalva, Wandorf) telepedve belevetette magát a bor-nagykereskedésbe és a szőlőtermesztésbe.

Sámuel kissomlyói birtokának magányában kezdte el papírra vetni visszaemlékezéseit. Mintául szolgáltak számára anyai nagyapjának, Jakob Kistlernek 1745-ös feljegyzései.¹ (Ezeket korábban kékfestő-ipari vonatkozásai tekintetében Domokos Ottó dolgozta fel.)²

A kéziratot hosszú ideig legidősebb unokája, Boór Lajos őrizte, majd egyik leányági dédunokája, akitől Boór Samu egyik szépunokájához került.

Az „Errinerungen” [sic] egyes témacsokrok mentén, időpontok és témák közt csapongó emlékek halmaza, kiegészítve Sámuel gazdálkodásának egy évről közölt pénzügyi mérlegével és a Boórok hiteles családfájával. Bár egy némileg rezignált ember szavait olvassuk, mégis nem ritkán csendes humor érződik belőle. Nemcsak a leírásai miatt vagyunk különösen hálásak neki, hanem több, egész oldalas rajzáért is! E vízfestékekkel színezett ceruzarajzok esetlenségük dacára, hiteles tanúi a korabeli Sopron látványának, és az „Emlékek”-et a többi ránk maradt soproni krónikához képest egészen különlegessé teszik, még ha a rendelkezésre álló hely szűkössége miatt itt csak egyes részleteket tudunk is bemutatni.

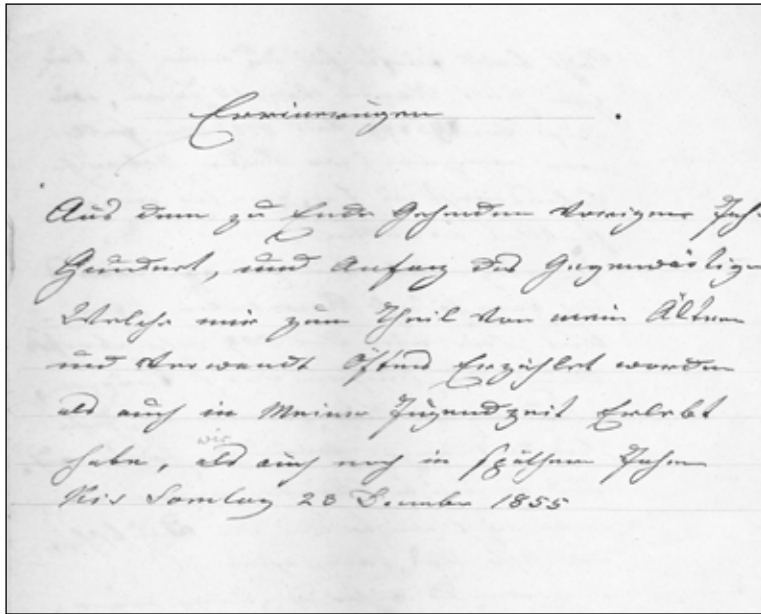
Az „Emlékek” („Errinerungen”)

Emlékek a véget ért előző évszázadból és a jelenlegi kezdetéből, a' mint azt az én öregjeim és rokonaim gyakran mesélék nékem és amit ifjúságom idején, meg még a későbbi években is, magam is megéltem volt.

Kis-Somlyó, 1855. december 28.

¹ A Kistler-krónikát ma a Soproni Múzeum őrzi (leltári száma: K.84.3.1).). A másolatot és a Boór család naplóját Luise Wanitsek készítette 1876-ban (Soproni Múzeum, K.84.2.2). Boór Sámuel és felesége akvarellképe megjelent: *Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet állandó kiállítás katalógusa*. Sopron, 1994. 24–25.

² *Domonkos Ottó: A magyarországi kékfestés*. Corvina, Budapest, 1981.

1. kép. Az „Errinerungen” bevezető sorai

Ritkán fordulhatott elő, hogy alig 15 esztendőnyi rövid idő alatt – mint ami 1796/97-től 1812-ig tartott –, a népek szokásai, az életmódgya 's. a t. egészen átalakuljanak. Európában általánosan a francia forradalom miatt, nálunk pedig a francia csapatok '809. évi ittéléte következtében ugyanúgy minden új alakot vőn fel: évszázados szokások hagyattattak fel és csodaszámba kellett volna venni, ha valaki nem tudta volna, hogy a német [nyelvű soproni polgárság] a francziát majmolja, hiszen az előtt kinek jutott volna eszébe, hogy a polgárórség zenével és dobszóval az oltárig a templomba masírozzon és ugyanúgy kommandérozzák,³ mint az utcán – [de] az emberek látták a francziáktól és utánozták. Ebben az időben kapá a régi czafliviselet [copfviselet] az első döféseket, pedig még a francia huszárezredeknél is hordtak czaflit [...] (2. kép)

Az öngyilkosokat nem a temetőben temették el, sőt, a katolikusoknál még a gyerekeket is – akik újszülöttként nem lévén megkeresztelve –, nem a megszentelt földbe temették, hanem a [temető] falon kívül, közvetlenül az út mellett, egy ott állott kőkereszt mellé (ahol most a kis puskaportorony van), ami nem csak vigasztalan volt, de hozzájárultak még a disznók is, amik némelyeket kitértek [a földből], mígnem aztán egy gondos plébános a keresztet bátran oldalt a temetőbe tette és az ártatlanokat oda temettette, még ha pogányok voltak is. [...]

³ Kommandérozzák: vezényeljük.

2. kép. A franciák ellen 1809-ben felállított nemzetőrség néhány egyenruhája

A kézművesek hagyományai sokfélék voltak, és köztük voltak jók, de sok terhes és idétlen is. Az inasnak étkezéskor állania kellett: aki a' nélkül is a ház igavonó barma volt, az az evéskor se sokat pihenhetett! Vasárnaponként [ők] forgatták a nyársakat, hét közben sok helyütt a gyerekek czipelői voltak, mivel gyermekgondozó lányok sem voltak szokásban, ellenben nem volt hiány [a legények] üstök[é]nek cibálásában 's a t.

A bőrösöknek vándorlaskor bőr mellénye és bőrből való kabáttya kellett legyen, szarvasgyilokkal⁴, vagy barna kabátokat hordtak. A kelmefestőknek nem volt szabad magukon semmi fehérét viselni. A kalapkészítő nem hordhatott viaszosvásznat a kalapján és nem hordhatott sipkát. [...] A mészáros nem hosszú kabátot, hanem csak rövid bebecset, vagy rövid bundát és egy fehér csücskös kötényt [viselt], körbekötve a derekán, ugyanúgy, mint a csizmakészítők, vagy a magyar kovácslegények, csak ezek sötétkéket [hordtak], esetleg ezüst gombokkal.

⁴ Itt arra az egyenespengéjű, hosszú törre utal, amit a vadászok is hordtak fegyverzetük kiegészítéseként.

Ha a legények közül valaki pofaszakállt viselt volna, na, az szépen jött volna ki a mi környékünkön, a német iparosoknál! [...]

Az évfordulóknál, egész őszintén [szólva], előbb-utóbb jó verekedések voltak, és aki nem tudott jól nyakalni és abban örömet lelni, annak nem sok szórakozása volt; kivéve néhány *professziót* [céh-egyletet], ahol igen derekas lakomákat tartottak, főképpen a kelmefestőknél – a kiknek a czéhe *Pozsonyban* székelt és egész Alsó-Magyarországról több, mint 250 mestert kebelezett magába – és egy ebéd költsége akár 800 fr-ra is rúghatott (ami nagy pénz volt akkor, amikor még nem járta a francia konyha!), de a szappanfőzőknél, meg a mézeskalácsosoknál is tisztességes összegre rúgott [...]

Egyáltalán, inni, azaz tulajdonképpen vedelni a fő szabály volt minden alkalomnál [...]. Időnként sok és jó bor termett, akkor aztán igencsak bőséggel. Ilyenkor, ha egy paraszt a gyümölcsöt a hetipiaczon eladta és berúgás nélkül utazott [onnét] kifele, akkor nem is a piacon járt! Ha áron alul adott el, akkor ivott mérgében, ha jó áron, akkor örömeiben. Voltak *kapitális* nagyivók, nem is kevesen, akik naponta akár 15 félmértéket is bedöntöttek.⁵ Voltak *kvartál*-nyakalók – akik, ha rákezdték, gyakran nyolcz napig is ültenek a borkimérésben, aztán megint 2–3 hónapig jól viselték magukat –, úgyhogy a [bor]kimérésnek a czéheknél valami éjjeli táborhelyet kellett adnia némely gyakorlott ivóknak, akik a vásár- és ünnepnapokon az egész délutánt szorgalmasan végigszopogatták, hogy amit derekasan megszolgáltak, azt a délután folyamán bevedelték [...]

Még a [z ezerhét]70-es években is, ha egy pék az előírtnál kisebb süteményt süttött, akkor gyors pellengérezésként pocsolyába tunkolták.

Esküvői szokás volt, hogy a vőlegény két kérészt küldött, akik illendő megszólítással kikérték a menyasszonyt, azután az „igen” szóra a vőlegény húsz tallér, vagy egy dukát foglaló átadásával letudta a meghívást a vőlegény és menyasszonyhoz. Ugyanúgy, mint most is szokás, az esküvői ebédnél két legény, vagy fiatal házas férfi – a gazdapolgároknál hosszú rókaprémben – állt ki, a kezükben citrom és rozmarin, aztán szépen folyó szóval minden gondosan el soroltatott, ami az asztalra volt kerülendő – ami jó volt, mert az ember a hosszú éteksornál ahhoz tudta magát igazítani.

Az ember étkezéshez vendégségbe is gyalog méne, – a templomba is csak a házasulandók mentek kocsin, nem volt szokásban a tanúnak [a kocsin] jelen lenni –, mert a fogat nem nagyon volt divat.

Aztán a [lakodalmi] asztalnál jöttek a szokásos viccek, főként a nem éppen finom ízlésűek [...]

A táncot menüettel kezdék, elsőül a menyasszony az egyik vendéggel.

Az édes süteménynek még az átlagos házaknál is nagyon alárendelt szerepe volt, vagy csak vajas tészta képviselte. Hideg tejberizs megszórva fahéjjal és cukorral, rá mazsola és megszórva mandulával – ez már a *non plus ultra*⁶ előadása volt!

⁵ A félmérték (Halbe) italmérték, Bécsben kb. 7 dl, Magyarországon 8,5 dl.

⁶ Non plus ultra: felülmúlhatatlan csúcs.

Élelmiszer tekintetében az életmód igen egyszerű volt, például a jómódú iparosoknál ebédre leves és főzelék, rajta marhahússal, estebédre ugyanaz, vagy marhahús helyett rostélyos vagy stercz, dió, vagy [hab]csók, ha az étkezésben nem volt marhahús. Hét közben [napi] 2 vagy 3 meszely⁷ bor és vasárnap égetett szesz. Finom tésztafélélet egész évben nem ismerének, ha vendége volt az embernek, akkor rétes vagy kitolós fánk készüle. Maga a saláta csak azokkal a francziákkal lett módi, akik reggelire az égetett bor mellé mindig csak csirkét és salátát követeltek. Kávé reggelire a legkevesebb házban fordult elő. Befőttek az ember a nevét se ismerte, az esküvőre csak szárított gyümölcsöt hozatának, meg aztán a sültök is igen jutányosak voltak: egy pár csirke 8–10krajczár papírpénzben, kacsá 30–35kr, [...] egy szopós malacz 28–30 kr, [...] 4 csöbör [tej] 1Gl⁸, a legolcsóbb zab 25–28kr, a rozs 2kr, a búza 4kr 's a t'. A legdrágább volt egy mérő kolompér 9krajczárért [...] A bor 8–12–14 kr, csak az 1809–10-es, a '11-es, aztán a '14-től '17-ig terjedő évek voltak kivételek, amikor egy fél meszely 1-től 2 forintig kóstált. A ser 5–8 kr, akár 2 kr-ig, nem emlékszem [pontosan], a bürgerek konduktusában⁹ előírták, hogy 2 kr alatt senki ne adjon el, nehogy azzal a bor [árát] befolyásolják.

A három kávéházat nem nagyon látogatták. A Rózsában leginkább marhakereskedők, többnyire ráczok fordultak meg, mert akkoriban a disznókkal való kereskedés még nem az osztrákoknak volt kezében, hanem a sopronyi polgárokéban. A Spitalbrückéhez [Ikva-hídhöz] csak kevés iparos és kereskedő jára. Csak vasárnap estve, midőn a kézműves legények és gazdapolgárok fiai elteltek borral, akkor mentek kávéházba, hogy lazítsanak. A városban a tanácsháza mellett professzionista játékosok, a lump alakok játszanak – a város hadnagynak egyebek mellett már csak ezért se kellett messzire mennie.

A ruhák nem voltak külhoni módinak alávetve, és ahogy már említettem volt, minden [társadalmi] rend felismerhető volt az öltözékéről és némely ruha a gyerek gyerekére hagyományozódott, mint ahogy nekem is van egy posztó zekém a dédnagyanyám menyasszonyi bundájából, ugyanúgy, ahogy a szekrényemben van édesanyám esküvői ruhája is.¹⁰

A [szóló]kapás minden nap rövid zsávolyruhát hordott, maga a tehetős gazdapolgár vasárnapon posztózekét, legföljebb kabátot visele. A gazdapolgár vasárnaponként czombközépig érő atillát, [...] galambtojásnyi gombok, aztán egy háromszögletű kalap (kerek kalap felhajtott karimával) és hosszú nádpálcza, ezzel tényleg készen volt az egyenruha. [...]

'809-ben a francziák érkezése előtt a polgárságot öt *kompániába* osztották be, amik közül 3 kompánia, mint a legjobb gazdapolgárok, télen atilla helyett egy hosszú kabátforma bunda, rókával kipurézva és bélelve, elől az atillához hasonlóan kizsinórozva, úgyhogy egy ilyen öltözetet a házasságkor beszerezve az egész élethosszára elég volt.

⁷ Meszely (fél icce): borra használt űrmérték, magyar (pozsonyi) meszely: ~0,42 liter, bécsi meszely: ~0,34 liter.

⁸ Gl (= Gulden, forint), 1 Gl = 60 kr.

⁹ Konduktus: kontraktus, bérleti szerződés.

¹⁰ Sámuel édesanyjának, Maria Elisabeth Kistlernek az esküvője 1783. július 7-én, több mint 70 évvel korábban történt...

A női személek sötét zekét hordtanak és letűzött főkötőt, és szoknyákat. Kék köntnyt kimenőre, két réteggel. Télen zeke, bundával, kivarrva és béleelve, aztán vasárnap csúcsos főkötő, a minnek elől az arczba egy csücske van.

Parapléről [esernyőről] szintén nem volt szó, hanem az asszonyok a szoknyát a fejükre húzták, a férfiak pedig úgy jártak, mintha nem esne [...] A kézművesek asszonyai közül sokan jártak hasonlóan, csak sokkal szegényesebben. A vagyonosak télen hosszú bundát hordtak, hozzá drága térdharisnyát és kalapot. A férfiak 1805-ig leginkább külön nyári és téli bundát viseltek. Az előbbieket csak világosabb színekkel voltak „kiprémezve”, a téli nagy utazó bunda volt. Farkasprémmel [mentek] a templomban és úgy ülének, mintha a közeli kályha mellett lennének. [Felső]kabátok szintén nem nagyon voltak használatban, inkább köpenyek nagy gombokkal és széles[szájú] zsebekkel. A frakkok nem nagyon voltak mások, mint a köpenyek, vagy az ember a köpeny tetejébe egy vállkendőt terített, ami hátul lelógott, mint a pándorfalvi¹¹ parasztasszonyoknál ma is, és a „frakk” kész volt. Czipő és harisnya, térdig érő rövid nadrág, részben előnyös viselet volt, részben csak a német iparosok sajtátya, és a fő dolog a czaflit volt, de csakis a kézműveseknél. [...] akik nemesek és előkelők akartak lenni, azok a kontyukat és a parókájukat hajporral hintették meg. Még azoknál is púderezés volt a divat, akik nem hordtak parókát. Nagyfejű nád sétatálcza, nagy ezüst czipőcsat, egyházi és tanácsbéli uraknál fekete selyemharisnya, úgy, mint az orvosdoktoroknál. Mindez csak a német lakosoknál volt érvényes. A gazdapolgárok czaflit hordtak. A magyar nemesemberek azonban, mint ma a Pecsovicsook, vagy mint az ősapáik, nem czipőt és harisnyát [hordtak], hanem szűk nadrágot [...] Kerek kalapokat régebben nem hordtak, éppoly kevésbé lebernyeget se, hanem csak házi sapkácskát. Az asszonyoknál ehhez jött a nagykendő, azonban nem olyan drága, mint a milyen manapság a legkisebb cselédnek is van, hanem fehér főkötő, és hosszú ruha [...] Ugyanúgy, a férfiak is kezdtek inkább földig érő hosszú, vagy felső [nagy]kabátot hordani a bunda helyett. Mivel a *pantalló* ’814–’16-ban már divatba jött, a szücsök (a magyar szabók) ugyanúgy eltűntek a használatból, ahogy a fodrászok is, mert hiányoztak a czaflit (az osztrák katonaság még a ’804-es vagy ’806-os évben is czaflit hordott), térd fölöttig érő fekete *kamásni* és czipő még a 30-as években (a német regimenteknél), rövid nadrággal. A hajadon nők, részben födetlen fővel, voltak a világiak megrontói és vasárnap délután sokan találták a szórakozás úttyát az átelleni kukucskálásban – magam is gyakran kerestem ezt a mulatságot [...]

Úgy, mint a viselet és az étkezés, a lakás és a bútortzat is nagyon egyszerű volt. Az iparosoknál egy szoba, meg egy kamra, a vagyonosoknál egy lakó és egy [ünnepi] tisztaszoba, egy kamra (mert a kamra sosem hiányzott: az volt a jele, hogy az embernek van még tartalékja is, ma azonban inkább naponta lemond a helyről. Egykor három szatócs alig tudott megélni ott, ahol ma 20 vagy 30 van.)

A politúros bútorokat szintén nem ismerték, csak viaszolt vagy festett ládák és székek [voltak], a pénzesláda volt az asztal és szekreter, szófa csak az előkelőknél volt, de a

¹¹ pándorfalvi: Parndorfba (ma Burgenland, Ausztria) való.

nagypapaszék nem hiányzott sehol. Mennyezetes ágy függönyökkel és egy zöld kályha (mert akkor még nem kőszénnel fűtöttek), tűzhelyről (Sparherd) fogalmunk se volt. Az ajtó fölött egy stelázi az óntányéroknek és korszóknak, az ágyak fölé képek helyezve, a tükrök kicsinyek, vagy nem is valának és egy fából való svarczvaldi óra – egy debreczeni állóóra már előkelő dolognak számított.

A sétateretek, vagy más sétálási lehetőség hiánya, meg a házak mellett a rossz kövezet nem csinált kedvet a sétáláshoz: az ember szép időben kiült a kapu elé, vagy kiment a gyümölcsös-, vagy szőlőskertbe, rossz időben azonban a kályha mellé, vagy az ablakhoz, ennél fogva az embernek szívesen volt sarokablaka, hogy az utcafrontról ne lássák, de ő azért lásson ki, ezért ez a zsvány módi, a cikczakk-ablak. Most egy este több ember jár a városban, mint egykor három hónap alatt, mert korábban nem volt utcai világítás, úgyhogy az embernek vagy lámpavivő fiúcskával kellett világíttatnia – mint a színházból [hazafelé] –, vagy maga vehette a lámpát a kezébe. A színház akkoriban 4–500 embert fogadott be és nem volt félig! És egyes években operákat adtak, [egyed] naponként mi-csodákat!

Az uraságiakon kívül tulajdonképpen nem voltak fogatok, mert csak keveseknek volt ilyen megbámulni való kocsija [...], és az utcai kövezet se hívogatott kocsizni, mert a trappban utazás sokba kerülhetett a kocsikészítőnél és a kovácsnál. Ha a parasztok a szekerekkel szerencsésen bejutottak a városba, gyakran ők is széttörték magukat, ámbár az utcákhoz képest az országutak sem voltak jobbak, és még nem voltak kikövezeve, ami oda vezetett, hogy a *delizsánsz Kanizsáról* Sopronyig gyakran csak 3 nappal később érkezett meg, és volt, hogy ez is csak akkor volt lehetséges, ha 20–22 ökröt fogtak eléje és az oldalán parasztok mentek, akik rudakkal segítettek *palancírozni* [egyensúlyozni] a kast. Természetesen ez csak tavasszal és ősszel fordult elő, mert egyébként a sopronyi *postalovak* nevezetesek voltak lassú járásukról és nem fordult elő megbokrosodásból származó baleset, úgyhogy mindenben van valami jó [...]

Igen dicsérendő volt, hogy a háziasszonyok a személyzettel együtt teregették a vászonneműt. Az asszonyok szoknyáihoz félgypajjú vagy gypajjú anyagot használtak, és ezzel a házi igényeknek tartós szövettel tettek eleget.

Parketta, szárnyas ajtók üveggel vagy anélkül, társalgó luksusbútorokkal és vázák-kal – a mire az embernek általában nincs szüksége –, a polgári házakban még névről se voltak ismertek. A kis ablakok, alacsony ajtók, boltozatos szobák, rossz és sötét lépcsőházak nem voltak alkalmasak fényűző berendezkedéshez, ahol már egy téli rátét-ablak is luxus volt, – éppoly kevésbé, mint felhúzás ütő-órákra se. Ezért sokszor megállapítam, hogy a mostani sokféle igény közepette könnyebb gazdagnak lenni, mint régen a kevesebb igénnyel – amikor az ember csak magán viheté – önmagát úgy visszafogni, hogy a nélkülözhetőt ne szerezze meg, és aztán továbbá, mert – különösen egy üzletembernél – az érdem a legtöbb esetben inkább, vagy akár jobban kifizetődik, amennyiben mindenki az önként mérsékelt igényeit számíttya be. Keveset építettek és Sopronyban [korábban] egy építőmester egész életében nem épített annyi új épületet, mint amennyi a '840-tól '855-ig terjedő időben egy-egy évben épült (alig 1/8 résznyi). Reparálni, a szükségeset ki-

javítani, ez vala a jelige. A nagy emeletes házakat [újra]bevakolni és kimeszelni, vagy az ablakokat újra festeni nagy fényűzés volt, mai napságra azonban igény lett rá. A szobák kifestése '815–20 közt jöve szokásba [...] Az aranyozók mit csinálhattak akkor, amikor az emberek az aranyukat a fazékban tartották, vagy a ládában, most ellenben már két aranyozó él. A tapétázó volt az egyetlen, aki csődbe ment, bár ő ugyanakkor kontár volt. Most a kontárból nemcsak hogy egy bútorkereskedés lett, hanem három másik lerakat is, ott, ahol a '830-as évekig a város összes asztalosának együttesen csak két kis üzlete volt, ami bútorokat tartott árusításra készleten.

Az adó a '48-as évig nagyon alacsony volt, ellenben a kereset a '808-as évig nagyon alacsony és egy legény heti bére magyar csizmapatkoló kovácsként egyebek közt heti 36 krajczár, másfél forinttól 24 forintig terjed, ami a számla ugyanazért a munkáért ami mai napság alig az ¼-ére rúg, a munka jó erős, ellenben tartós [...]

'799-től kezdte a bankóczédulának nevezett *papírpénz* árfolyama egyre följebb, egészen 500 forintig emelkedni, miközben az ezüst érmék fokról-fokra egészen eltűnének, mint maguk az ércpénzek is, a papír[pénz] azonban egyre szaporodott, úgyhogy minden nagyon drága lett. Így mindenki, akinek a vagyona áruban, vagy ingatlanban fekvő volt, annak nyernie kellett. A napibér az élelmiszerekkel magasabbra kúszott, a pénz sokaknál veszte becséből, és aztán egyre inkább jött a pazarlás és a visszaélések, ahogy a fényűzésbe belemerültek.

Az első leértékelés után, '814-ig jöve az átváltás az *előlegezési jegyre* [Einlösungschein], ahol aztán az adót a 250-es arány szerint kellett fizetni, aztán a '820-as évek táján a bankjegyek, amik az ezüsstel egyenlők voltak, aztán megjelentek a húszasok is. Akik ebben az időben nyugdíjból vagy fizetésből éltek, azoknak keserves volt, mert minden szörnyen drága lett és a forintyaik napról-napra kevesebbet értek, ugyanígy, azok is rendkívüli nagyot veszítettek, a kiknek csak *tőkájuk* volt. Ezzel szemben, a kiknek árujuk, vagy ingatlanjuk volt, azok állandóan csak nyerének rajta és sokan anélkül levének gazdagok, hogy tudtak volna róla, úgyhogy azt lehet mondani, hogy emberek álmukban válának gazdaggá [...]

Mivel sem *járda*, sem világítás, sem kiépített utcák és hasonlók nem voltak, ezért igen szerény volt a város költségvetése, ami a *domesticát*¹² terhelte, és a polgárok tiltakozása mégis hevesebb volt, mint mainapság, mert a magához hasonlókkal szemben jártathatá a száját – anélkül, hogy ráverték volna, most azonban hallgatni kell és fizetni, amit a közösségi urak és társaik előszámlálnak. A többiekről gúnyosan Igen-uraságoknak nevezetnek, ha azonban az így elkülönülni akaró uraságok az eljövételbe voltak, egy hajszállal sem valának okosabbak vagy jobbak, mint a többiek [...]

Egy városi tanácsnoknak 400, főtisztségben akár 600 bécsi értékű forintja is volt (600!) [egy évben], és az emberek mégis minden fáradságot vállaltak egy ilyen hivatalért, mert a mellékjövedelmek meghozzák a [hiányzó összeget?]. A legrosszabbak a gyakornokok fizetései voltak, köztük [volt, a ki] 7–8 évig [volt], ismerék egyet, aki 15

¹² Domestica: házipénztár (lat.)

évig gyakornokoskodott, akkor kapott 60 fr fizetést. Vagyon nélkül, ahogy a legtöbben valának, nagy feladat volt fizetésén levegőn kívül valamin tengetni az életét. Egy erdőkerülő [bére] napi 30 krajczár, természetesen lopásra volt utalva. Előterjesztést tettem a közösség eránt, hogy mindenkinek olyan fizetség lenne adandó, hogy a mellékes jövedelmek elhagyásával a számára kiszabott életköltséget megkapandja, de válaszul azt kaptam, hogy maradjunk a réginél, mert mégiscsak van állásuk. Az összes *salárium* '834-ben 23770 fr W.W. [bécsi forint], vagy 9508 Cz [konvenciósi forint], a miből 12 tanácsnok volt – köztük 1 polgármester, 1 városmester, 1 városhadnagy, (aki egyúttal az egész rendőrségért felelős volt) –, a tanácsurak voltak a főjegyző, az aljegyző, 1 esküdt, városi pénztárnok, 22 könyvelő, 1 adószedő, 1 fő és egy al-kamarás, 2 segéd a városi és a polgármesteri hivatalnak, 2 árvák atyja és 1 vagy 2 felügyelő, 1 alfelügyelő, [...] 5 írnok, 3 bírósági előadó, [...] 4 hegyemester ugyanolyan jól fizetve, 1 városi őrmester, 2 káplár, 32 muskétás, 1 dobos, 1 börtönőr, 2 háziszolga a tanácsházán, 6 kocsis, 1 [ló?]etető, 10 éjjeli őr, 4 toronyőr, 1 kórházfelügyelő, 1 kórházi ápoló, 1 erdőmester, 8 erdőkerülő, 4 mezőőr, 4 lámpagyújtogató [...] 4 útfelügyelő, 1 tűzifafelügyelő, 1 tűzifaőr, 1 szénakötöző. Ebből belátható, hogy a fizetések igen kurták valának, és mégis több tőkés volt közöttük.

Mivel az emberi természetben van, hogy sose legyen elégedett, nem volt az eset másképpen különösen a jogalkalmazással [sem] és mégsem volt olyan szörnyű, mert egyszerű volt és sokkal gyorsabb, mint most. Kevés költséggel járt, minden apró vita a polgármester és 4 tanácsnok hetenként tartott részleges ülése elé került [...] Egyetlen polgár sem kaphata testi fenytést, előbb el kelle venni tőle a polgárjogot, ami csak bűnügyekben történe meg. A részleges bíróságon minden panaszt csak szóban tettek meg, bejelenteni az ember inkább szombat[i panasznap]on ment, mint frissiben. Bejelentés, nyilvántartásba vétel minden tanácsnapon volt [...]

Az újonczozás ezzel szemben egészen a '20-as évekig elítélendő vala, mert addig csak a legszegényebbeket emelték ki. Megérkeztek a parancsok 's a t. és oly módon, ahogy az ember a vadállatokat fogja be, az éjszaka a városkapitány vezényletével, muskétások segédletével az előre kijelölt házakba erőszakkal vagy fortéllal benyomulának és a legényeket az ágyból kifogdosák. Azért azonban, hogy békességben minél többet elcsípijenek, 3–4 oldalon egy időben kezdék el összefogdosni [őket], ez vala a káplárok és a negyedmesterek egyik fő feladata. A kedvezményeket jól megfizették. Amikor azonban egy utcában több legény [is érintett] vala, akkor lárma kerekede és megindula a futás, hogy mentenék magukat, át a városfalon, az erdőig is, ahol gyakran 20-an, 30-an egyfajta rablóéletet kellett éljenek. Nappal aztán minden oldalról megindult az üvöltözés és átkozódás. A legrosszabb az evangélikus legényekre nézvést volt, mert az evangélikus városhadnagynak toleránsnak kellett lennie [a katolikusokkal szemben], hogy a katolikusok kedveljék. Ha katolikus volt a városhadnagy, annak ez nem volt az inge és kímélte a saját embereit. Ez kellemetlen volt a városhadnagynak, a káplárnak és még egypáraknak. Másnap dél körül megjövének a járművek a falvakból, szekér szekér után. A bírók és esküdtek, 1–2, néha 3 rekrutával, megkötött kutyákkal (igen, a szekér után kötve), mellettük a jajveszékélő mamák, a legények berúgva, vagy egészen kétségbeejtő kinézettel. Égre kiáltó

méltánytalanságok történének itt. Némely szegény özvegytől az egyetlen fiát (és több szegény családnak akár 2–3 fiát is) elvitték, [...] legtöbbször a faluból a csordapásztor fiát is elvitték. Fokról fokra azonban megváltoza ez a szörnyűség is, hogy vagy minden helység felpénzt fizetett az önkénteseknek, vagy az ember maga helyett letett egy bizonyos összeget és akkor visszajött.

'830-ban országgyűlési határozat következtében elrendeltetett a sorsolás [...] Sopronyban hosszas ellenkezés után sorsoltak, és akire a húzás esett, azt a tanácshoz küldték, ahol szegényeket kísértésbe vivő felpénzt adtak, míg a vagyonosak, ha a húzás rájuk esett, kivásárolták magukat [...]

A nagy istenfélelemben, a miről elődeink életmódjukkal hírt adnak, hogy az ember minden vasárnapon és ünnepnapon kétszer ment a templomba, aztán otthon ebéd után kegyes énekeket énekelének és a műveltebbek még délután egy könyvből *prédikációt* olvasának. Hosszú reggeli és estvéli imádságok, ugyanúgy, mint étkezés után. A külsőleges viselkedésben egyfajta illedelmesség mutatkozott, de higgyétek el, hogy az akkori emberek ettől még nem voltak sokkal jobbak, mint a jelenkoriak, és a nagy vallásosság ellenére sokan eltértek [tőle], vagy hiányosak voltak [azok közül, a kik] a mostani idő előtt valók.

Hogy milyen hiányosak voltak az iskolák! [...] többnyire a tanáraik is úgy hívék, elég az olvasás, írás, számolás és hittan, de ebben is százak nem vettek részt. Nyilvános konfirmációról szó sem volt és a gyerekek [...] néha 13–15 évesen járulának [először] úrvacsorára, mindenféle előkészület nélkül, egészen kényszerből. Reális iskolának egészen a 30-as évekig még a gondolata se merüle föl: a vagyonos szülék gyerekeiket latin iskolába küldék a 2.–3. osztályig és azt hitték, ezzel [minden kötelezettségüknek] eleget tevének.

Az ország nyelvére annyi figyelmet fordítanak, hogy a gyerekeket cserébe adták, az iskolában azonban egyetlen betűt se tanítottak belőle [...] Nyomorúságos lukakba volt 100 gyerek összeszúfolva, a tanárok rosszul fizetve, ellenben a pálcza rendszeren lódula és a kézre kék foltok osztattak ki – nem egyet ismerék, akinek az ujjai szürkére verettettek. Aki ott állta, az inkább idomár volt, mint egy tanító intézmény – azok voltak a vallásos színezetű régi jó idők [...]

Nagyon szokásban volt borozni menni, és kávéházba járás helyett szolgált, azért is, mert mindenkinek volt szőleje, mivel ebben a városban minden egyes házhoz tartozott szőlőskert. Szívesen látták, ha tisztességes törzsvendégek jelennek meg, akik [maguk is] szívesebben jártak a jobb házakhoz, mint a *Wiedenen*, vagy más hasonló utczában lévőek – hogy ne kapjanak ütlegeket, ami igen gyakori volt, és gyakran véres fejjel végződtek, ami miatt ugyan a tanácsházán nem haragudtak, mert késéseket okoztak. Hétfőn korán reggelente mindig lehetett az embernek az őrszobán ilyenfajta letartóztatottakat találni, és ha az emberek reggel nem voltak otthon, akkor csak oda kellett küldeni [a szolgát], néha azonban akár a borkimérésbe is, mert az ismert nagyivók (a „Quartal Sauffer”-ek) több napig is a kocsmasztalnál maradtak, és sokuknak a legnagyobb gondja az volt, hogy [a boruk] csak jó szőlőskertből legyen, ahonnan csak jó csöppek származnak, és bizonyos fogásoknak jó híre volt, úgyhogy ritkán volt hiány vendégekben, és a bort mind egyenest

a pinczéből itták ki, egyenest leszívva (nem akaródzott lemenni, mert nem kaparta eléggé a torkot). Azt is hitték, hogy sokat veszít az erejéből, és szívesebben itták zavarosan. Persze a színét nem látták, mert korsókból itták – mert pohárból egyáltalán nem ízlett. Sok vendégnek ez volt az ízlése, de a francziák poharakat akartak, és tiszta (nem zavaros) bort, így ez az ízlés is megváltozott, még ha a sampányer név nem is honosodott meg.

A rendőrséget a városi hadnagy alkotta két káplárával és a muskétásokkal. *Titkosrendőrségről* az embernek fogalma se volt és csak a Bécsben terjengő szóbeszédéből hallott róla. Főlölesleges is lett volna, mert a titkos adatokat nem nagyon találták volna meg, és ha ilyenek váltak volna ismertté, akkor bizonyosan nem nekik maguknak kellett volna a kabátot kipo-rolniuk, a rend mégis volt olyan jó, mint mai napság a bőséges felügyelet mellett [...]

Balfot inkább szokás volt látogatni, mint a későbbi időkben. Főleg azoknak volt ez egyfajta szórakozás, a kiknek lovuk volt [...] Ellenben inasra kevésbé volt kereslet, egyáltalán, fürdőket látogatni szintén nem volt divat és csak lemosdásra használták, amihez némi izzadságot és esővizet is számításba vettek, de a reumatizmust is kevésbé ismerték – némelyek csak hírből. Minden esetre, beszéltek olyan szakadásokról, amik ma csak a pénzes zacskótól vagy a levéltárczától fosztanak meg, amely bajok gyakran a fürdőben történtek meg.

Egyes férfiaknak igénye volt a lövöldékre [...] A lövészórus '806-ig a Háromkirályok napján [Vízkeresztkor] 11 órakor felvonulást tartott, csak a belvárosban, a '705-ös ostrom emlékére, amit visszavertek, de a '849-es évvel ez a szórakozás véget ért.

A Lőverek sokak számára egy csendes vasárnapi szórakozóhely volt, ami szelídgesztenyékkel volt beültetve. Korábban keresztül-kasul átjárható volt, és keveseknek volt [elkülönített telke], később a költekező polgárok körbekapálták és [telek]sorokat csináltak, aztán nemes gyümölcsfajtákat ültettek (a bánfalviak hasznára és a kukacok tenyészetére), azonban nem saját haszonra, kivéven egyeseket, ahol a telek alkalmas volt, és az ember nem szégyellé a költségeket. Aztán a kunyhókat is átalakíták *villákká*, mert most nyaranta az embernek vidékre kell mennie, Bánfalvára 's a t., vagy legalább a Lőverekbe [...]

A szivarozás számomra ismeretlen dolog volt és az újabb idők gyermeke, mert az ember a jó wigniczter dohányt füstölé a pipából és a költség 20 fr-tól lefelé, a minőségtől függően 4 fr-ig. Általában inkább a bagó vala szokásban és a dohányzás inkább közönségesnek számított. Ha a czopfkorszakban egy hivatalos irodában dohányoztak volna, az hivatalsértésnek számított volna és eljárást vont volna maga után. Később sajnos nemegyszer megengedék a pipázást.

A katolikusok zarándoklatai is sokkal gyakoribbak valának, mint most, és ahogy nekem mesélék, még amikor a pálosok Bánfalván voltak, főleg nagypéntek napján, keresztrel vonulnak és közben korbácsolják magukat – a szegény emberek, akik nem tudnak a titkos átjáróról a kolostortól a hegyen át a gazdasági [...] Már az 1800-as évektől emberséges szellem mutatkozott az evangélikusok és a katolikusok közt, nem az az elutasító elátkozó, ami a korábbi időkben, és még ha a mi iskoláink sokkal hátrább voltak is, mint ahogy lenniük kellett volna, de mégis előbbre voltak [másokhoz képest] és a művelt katolikusok nem szégyellték a gyermekeiket hozzánk küldeni iskolába, mígnem '849-től a *jezsuita* szellem ismét életre kelt – és ezt be nem tiltották.

A kereskedelem állása össze sem volt hasonlítható a mostanival. A heti- és az éves vásárokat kivéve az üzletek üresek valának, a *principális* nyugodtan ülhete a szobában, vagy elmehete sétálni, mialatt a bolti segéd ráérősen ácsorgott az ajtóban. Két fűszerárus kereskedőnek volt némi dolga, mindkettőnek nagyjából ugyanannyi, mint mainapság. Az első házak egyikének, egy vaskereskedésnek, a [piac]téren volt egy lerakata, két posztókereskedő volt – kevéssé foglalkoztatva, mert akkoriban egy ember egy kabátot húsz évig szokott volt hordani, attól függetlenül, hogy modern vagy sem. Kelmeárus is csak kettő vagy három volt, leginkább kendervászonban és közönséges pamutban volt némi forgalmuk, összekötve a kalapeladással, ami évente annyi volt, mint amennyit ma a három kalapkereskedés közül az egyik egy hónap alatt ad el, mert az emberek a kalapostól erős filczkalapokat vásároltak és kettővel-hárommal egész életükre el valának látva. Nürnbergi árus¹³ boltnak korábban nyoma sem volt és '825-ben csak egyetlen küzdött keseresen a jelenléteért, és ámbár a lélekszám '840-ig csak keveset növekedett, de a forgalom megtízszereződék. Ami ezt eredményezte, az a lukszus volt – és az eladók új szelleme. A mérlegházat, ahol az idegen termékek voltak lerakva, és gyakran egy évben több mint 1000 fr bevételt hozta, a város bérbe adta, mint ma a negyedes borkimérést, mert korábban a városnak saját szőleje vala, és az időben nyolcz napig, a város birtokában lévő *jegyzőkönyv* szerint (*írásos megbízás*) minden[bor]t adómentesen lehetett eladni – egyedül ez gyakorolá a borkimérést. (Akkor örültenek a borisszák, mert egyedül csak akkor kapának jó bort, nem úgy, mint amikor ugyanaz bérbe volt adva. Volt egy szűk időszak, amikor a legrosszabb volt kimérve.

Az *Erzsébet*-napon megtartott dohányvásárt nagynak mondhattuk, mert kocsi százai jöttek dohánytól megterhelve. Ez jó időszak volt a feketézőknek a [vám]határon [...] A disznós szekerek is nagy tömegben érkezének, amíg a vasútvonal Stájerországon keresztül a gazdák számítását át nem húzta, és több kézművesnek a jövedelmét nem korlátozta.

Zsidók közül '848-ig csak két családot tűrének meg, a többiek csak időszakosan tartózkodhatnak a falak közt, amihez a városnak joga volt.

A '830-as évig még joggal nevezhető az ember Sopronyt gazdavárosnak, mert addig ez volt a túlnyomólagos, merhogy a külvárosok legnagyobb része kizárólag föld- és szőlőműveléssel foglalkozának, ugyanúgy, ahogy sok kézműves és a belváros legtöbb urasága még szőlőművelést űz. Az utcák tisztaságára egyáltalán nem ügyelének, a házak lépcsői gyengén valának burkolva és kevéssé takarítva, az utcák rendszerint soha nem takarították. Amikor a mocskok már a cipő közepéig – és még följebb – ére, akkor néha az egyes háztulajdonosok összelapátolák, de néha hónapok hosszát ott terjenge, ugyan úgy, a' hogy a marhahajtás és a trágyahordás összemocskolá. A városnak nyomorúságos volt a kinézete. A felsőbbség e tekintetben hanyag volt, a gazdapolgároknak meg nem

¹³ Nürnbergi áru: eredetileg nürnbergi finom fémáru, mint tűk, kulcsok, gyertyatartók (soproni evangélikus templomé!), ecsetek, gombok, fésűk, órák (Nürnbergi Ei = „nürnbergi tojás” az első zsebórák neve), később lemezárak, gyerekjátékok...

volt érzéke a tisztaság iránt. Az volt a válaszuk, hogy „mi egy gazdálkodó város vagyunk, ezért nem foglalkozhat az ember a takarítással” [...] Ezért tehát az embernek gyakran az egész utcán végig kelle mennie, míg egy átkelési lehetőséget talált. Nem nézett ki jobban a helyzet a gazdapolgárok házaiban sem, ahol a pinczékben és kamráikban a káposztát és a répát – részben még ma is – a musttal és a borral együtt tárolták.

A sok tűzvész sokkal járult hozzá ahhoz, hogy a szint lejjebb szálljon, mert ismertem olyant, aki háromszor [is] leégett, és csak kevesen vannak, akik ’800 óta ne égtek volna le, mert az emberek újra és újra zsindeellyel fedték [a házaikat], amíg szabályt nem hoztak, és cserépről is nem gondoskodának [...]

A templom egyedül nem tudta a képzést véghez vinni (a fiatal embereknél) és az iskolát sokan csak kevésé látogatták és megelégedtek azzal, hogy a katekizmust és a [kegyes] mondásokat – a gyakorlati életre történő utalás nélkül – kimerítően tanulmányozzák, ami nem volt elég. A jó prédikáció ugyan kedveskedett az öregeknek, de a fiatal-ság számára csak az iskola tud hasznos lenni, ha az minden társadalmi osztály számára [megfelelően] van kialakítva. Az evangélikus egyháziak a ’830-as évekig munkaruhaként a hátukon lecsüngő pluviálét hordtak az utcán, [...] prédikációnál és más hivatalos tevékenységnél fehér ujjatlan karing, amit aztán a Luther-kabát váltott fel [...]

A postakocsi hetente háromszor ment Bécsbe és kétszer *Pozsonyba*. Ma se túlzottan elegáns a zörgő kasztni, a’ miben az embernek 12 órába telik Bécsbe érni, és néha csak másodnapra sikerült Pozsonyba jutni.

Az újságok a bécsiek és a pozsonyiak voltak, mint az Oesterreicher Beobachter, amit a kávéházban, vagy a társaságnál olvastak. Az Augsburger Allgemeinen egy társaság járatta [...], egy hír *Párizsból*, vagy Londonból legtöbbször 10, vagy akár 14 napig volt úton, most, ha a telegráfós híradások pár órával később érkeznek, mint a közönséges 8 vagy 10 óra, akkor az emberek rögtön ki akarnak ugrani a bőrükből. A fogadók hasonló léptékűek voltak, a kisvárosokban és vidéken olcsók, de nyomorúságosak is. (Egyszer atyámmal anno ’829 Pestre utaztunk és étkezésért és szobáért 5 bécsi értékű forintot adtunk ki.) Borraló se volt divatban és az ember nem állított az asztalra két lámpást vagy egy köteg gyertyát, amik hamarost leégnek, de 6 vagy 12 krajczárt kell értük fizetni [...]

A proletariátusnak se volt akkora befolyása, azokon kívül, akik kórházban vagy szegényházban voltak, egyáltalán nem sokan koldultak, kivéve a kézműves ficzkókat, leginkább csak posztósok, vagy takácsok, de inkább *spekulációból*, mint szükségből, csak kevesen voltak, akik tényleg házaltak, azoknak megvoltak a házaik, ahol támogatták őket, csajkányi levesekkel és hasonlókkal, mint mainapság a nőegyletek (akik ezzel széles körben elterjedtek), csak a lustaság vagy a könnyelműség nevelésére nem gondoltak, hanem úgy tekintették, mint embereket táplálni, adománnyal ellátni s. a t.

A bálokat vasárnaponként a kaszinóban tartották [...] A kézműves, vagy kereskedői állású lányok fehér perkálsruhát viseltek, amik nem csak az egész farsangra, hanem nyárra is elég jók voltak, ha minden alkalomra frissen kimosták és egy kicsit rendbe szedték [...]

[Ma] az egész világ csak nemes akar lenni, minden cipész s. a t. A sintérek *von X uraság*-nak nevezetik magukat, következőképpen az asszonynak kegyelmesnek kell lennie. Nevetségesnél nevetségesebb [...]

Jobban élni, jobbat enni és inni maga után vonta, hogy több édes, úgynevezett aszú-bort termeljenek, erről azonban a természet nem vett tudomást, így mesterségesen kellett kisegíteni. A '806–7-es években még a „hideg eljárást” gyakorolták, [...] mivel azonban ez az eljárás igen hosszadalmas – egy évig, vagy azon túl is eltarthat, mire ugyanolyan jó lett –, ezért elkezdtek a „meleg eljárást” használni, ahol leginkább óborral dolgoztak, és az érlelés 3–4 hónap alatt készen lett. Ez az eljárás sok évig bevált, mert csak néhányan értettek ehhez az eljáráshoz [...] Általában a fűszeres [borok] felé fordultak, amik közül azonban sok mérsékeltebb minőségű fajta, mint a miket régebben előnyben részesítettek. A szőlőskertek megművelése is egyre költségesebb lett, mert a munkások egykor korábban mentek a munkába és később haza, és szorgalmasabbak is voltak, amit egyébként régi, 40–50 évvel ezelőtt vezetett munkakönyvek igazolnak, mert egy 10 kapaaljányi szőlőskertet egykor 15-től 18 napig kapálták meg, most 25 nap és még több is kell hozzá. Ehhez vegyük még hozzá az akkor még viszonylag alacsony napidíjakat, és a sokkal takarékosabb karókat és czölöpöket. Még az új szőlőskertek kimérése is egy ügyetlenség volt, mert 6 vagy akár 7 év is eltelhetett, mire az elkészült, amennyiben az ember hosszú árkokat húzott, egymástól 6 láb távolságra, a vesszőket bele helyezte, aztán megvárta, míg azok a szükséges hosszát elérték, hogy betemessék, aztán megint ki kellett várni, amíg a vessző a szükséges vastagságot eléri. A szüret ellenben vidámabb volt, mint mainapság.

A mezei gazdaságot a gyakorlatban 3 évig művelték, azután megtrágyázták és egy évig pihentették. Kevés vörösbor természetetett, *kukuricza* egyáltalán semmi, éppoly kevés burgonya, vagy repce – e két utóbbinak nevét se ismerénk, a csicsókát pedig kevéssé termesztették.

Meg kell említeni a majálisokat is, amelyet az evangélikus iskolai ifjúság annak a hétnek a vasárnapján tartott, amelyikbe május 1-e esett. Ez egy igazi ifjúsági ünnep, a minnek már egy hónappal előbb mindenki előre örült és készülődött rá, részben zenedarabok begyakorlásával – minden iskola felsőbb osztályainak [„latin iskolák”] volt zenekara –, aztán a Deákok kútjának berendezésével, különösen amikor oda sétáltak, és táncz helyként használták.

A *prímának*¹⁴ és a *retorikának* volt egy zenekara, összehasonlíthatatlanul a legjobb, aztán a *szintaksisnak*, a *grammatikának* és a *donátusnak* is volt néhány hegedűje. Közvetlenül mielőtt a menet elindult volna, ezek a *zenekarok* szalagokkal feldíszítve átvonultak a városra és kora reggel engedéllyel összegyűltek és elrendeződtek, ellátvák magukat egész napra elemózsiaival, aztán megindult a menet a *professorok* kíséretében, állandó ujjongás és zeneszó közepette ki a városkapun által. Legtöbbször Bánfalva és Brennborg voltak a kitűzött úti cél, aztán a Deák-kút, néha Balf és a Tómalom. Brennborgig csak a nagyobbak mentek, a többiek a Bánfalva utáni erdei tisztáson játszottak és ebédre visszamentek

¹⁴ Az evangélikus líceum osztályainak hagyományos megnevezései Sámuel ifjúkorában a következők voltak (alulról felfelé haladva): sexta („hatodik”), quinta („ötödik”), quarta („negyedik”), grammatika (tertia, „harmadik”), szintaxis/secunda („második”), retorika/prima („első”). Sámuel szóhasználata itt pontatlannak tűnik, tán „szintaxis és retorika” akart lenni.

Bánfalvára, ahol az alumnistáknak¹⁵ a szakácsnőjük főzött, a többiek rendelhettek maguknak ebédet, vagy a magukkal vittekből ebédeltek. Az egész délután így telt el a diákok főzőcskéjével, ahova idősebbek vagy ismerősök is ugyanúgy bekapcsolódtak, mint tánczos kedvű leányzók, míg a Nap nyugovóra hajlása a tanárok visszahívó szavát ki nem váltotta. Ez a szokás a diákok számára bizonyosan dicséretes volt és a tanárok számára és a tanárok lelkesítésére a pálczánál alkalmasabb volt [...]

Egyszerű volt a táplálék, egyszerű a ruházat, egyszerű a bútortzat és a lakás. Hasonlóan atyám is pompa nélkül, minden vonatkozásban takarékos és szorgalmas volt, így volt számára lehetséges oly sokat megtakarítani, hogy az '801-es esztendőben [...] 10.000 forint bankóczéduláért megvásárolta a szomszéd házat¹⁶ [...] Ennél a háznál állott a pellengér is, ahol korbácsoltak és nyakaztak is. Azért, hogy az emberiség eme szégyenoszlopát eltüntessék, saját költségre kellett eltávolíttatni. Akkor meg egyetlen kőműves se volt, aki akár egyetlen követ vállalt volna lebontani, így aztán a czehegyletben hallatlan módon oda jött a polgármester egy pár tanácsúrral, fogott egy kőműves kalapácsot, odament a pellengérhez, rákoppantott vele a kövekre, miközben azt kiáltotta: „Megtisztítalak! Megtisztítalak! Megtisztítalak!”, azután kezdték el a kőművesekkel együtt lebontani, hogy aztán a nagy Pócsi kapuhoz telepítsék [...] aztán '850-ben, vagy 51-ben teljesen megszüntették.

'808-ban a nagy tűzvészben a Pócsi utcában lévő ház leégett, azzal együtt, ami a Mamától éppen hogy átvétetett, de szerencsére a sarokházat sikerült megmenteni, holott már mindkét oldalról meggyullada, ahogy már a készáruszobák és több más helyek is komolyan elkezdettek lángolni. A készáruszobát a bátor Kistler mama [Sámuel sógornője] oltotta el, aki a tűz alatt a házban marada.

'809-ben jöttek a francziák, akik hathónapos ittlétük alatt szintén párezer forintba kerültek.

A '811-es évben jött a márczius 11-i császári *rendelet*, ami a[tyám] számára 50.000 forint *devalvációs veszteséget* okozott. A telkek és a *termékek*, a miknek az ára emelkedett, hamarosan pótolták a károk nagy részét, csak az bankódhatott, akinek kizárólag tőkéje volt. Hogy akkor milyen alkalmas volt az idő a *termékekkel* kereskedésre, azt az bizonyítja, hogy atyám 150 mérő kitűnő boron ½ év múlva 10.000 bankóczédulafortintot keresett. '811-ben a bor mérője 250 forintig kóstált, a '812-ben 5 fr-ért vehetőn a nyereség 100–120 fr volt, ebből azonban szeszélyből semmit se vett, annak daczára, hogy a pénz rá a fiókban hevert [...] '816/17-ben az árfolyam már 400 fr-on állott. '818/19-ben végre megjelent [a pénzforgalomban] az ezüst és a jegyek bankjegy-árfolyama 250-en maradt, ezért aztán végül 20 fr-ból 10 fr maradt, így a holdanként 400 forintért eladott agyagos mező 80 fr-ra és hasonlókra jött ki.

[...] A reformáció 300 éves emlékűnepe nagy nap volt nekünk, protestánsoknak, és nagyszerű módon volt megünnepelve ugyanazon a napon – a templom kicsi volt!

¹⁵ Alumnisták: szegény sorsú tanulók, a kiknek az ellátását a líceum szervezésében soproni családok biztosították.

¹⁶ A mai Várkerület 81. helyén állott az 1900-as évek elejéig.

Azóta évenként megünnepeljük a reformácziót. Korábban az ember Luther nevét 10 év alatt egyszer se hallotta a szószékről.

Nem kevesebb az emlékezetemben az 1817-es drágulás. A hetibérem a közönséges legényekével volt egyenlő, magamnak kellett gondoskodnom a ruházatomról (a mosást is beleértve), és mivel az idegen legények kiszolgálása sokat elvett, ezért a '816-os esztendőben 300 fr tőke és '820-ban 476 [...], minden beváltási jegyben számolva, ez volt tehát a *gazdagság*[om] és '825-ig fennállott [...]. Akkor a szőlőskertek a bort egészen haszon nélküli mennyiségben és gyöngye *minőségben* termők voltak, ezért aztán az én ellenkezésem következtében [atyám] némelyeket eladta, elajándékozta, és nekem az üzletet átadta [...]

[A műhelyben] az évi 80 vég feljött 1400 darabra, hogy a posztósok a szövötüket az én sopronyi [műhelyem helyett ...] a színt és a tucatzékét Lépesfalván adták le festeni, ami számomra szörnyű volt [...], ezért csináltattam magamnak egy ahhoz szükséges üstöt, engedtem az *árból* és az enyém volt mindkét munka.

Még hozzá kell fűznöm, hogy miután a festőüzemnek egyre több tételt kellett a saját áruból megfesteni, ezért a boltot nem tartottam alkalmasnak az emeleten, hanem a földszintre helyeztem át, így ezután a festőhelyiséget is át kellett alakítani, a kékfestés egy része bal oldalt az utca felé volt, aztán jöttek az alkalmas szárító szobák, és a hideg kúpák [festő üstök] továbbá a fehérítő felvitele is helyet igényelt, így sok mindent át kellett építeni. Ennek során egy pallér hanyagsága miatt a kúpaszobában egy boltozat építéskor '827. július 10-én szerencsétlenség következett, épp akkor, amikor az építési bizottság azt megsejmelendő ott vala, [a boltív] beomola és a *pallért*, a legjobb kőművesmestert, *Artner M.* tanácsost és atyámat betemeté! Szerencsére haláleset nem történe, de sérülések miatt kártérítési *pert* kaptam a nyakamba, a' miben azonban bizonyosodék, hogy a pallér volt a felelős.

Később jött a sima gyapjú festés, és én festettem sima gyapjút. Amikor [Lajta] pordányban egy takács bemártott pamutvásznat durván feltekerve kezdett el feldolgozni, amit a kereskedelemben nem kap az ember, akkor *Pordányba* utaztam és megvettem nagyban [...]. Az üzemi költségek és az adók levonása után egyszer éppen 7000 forintot takarítottam meg, egészen '839-ig, a mikoris a festődét *Erzsébet* leányomnak, illetve *Schätzelnék*¹⁷ átadtam. Hogy miért, arról hallgatok [...]

Hogy az üzletnek, amit szüleim halála után átvettem, használjak, kevésbé hajlottam kölcsönt fölvenni, amelynél elkerülhetetlenül kárt és veszteséget szenvedtem volna [...]. '834-ben megvásároltam egy nagyobb porció bort, '835-ben a Forster-féle házat és épületeket (amik a Hosszúsoron '836-ban leégtek), hozzá a '839-es esztendőben a szomszédos Hutflöss-házat és melléképületeket. '834 augusztusában a házat, ahol a festőműhely volt – megelőzendő a sok tüzeseményt, ami addig [Sopronban] már vagy 30-szor megégett – [zsindey helyett] cseréptetővel egészen lefedtettem.

¹⁷ Schätzél Mátyás Boór Sámuel műhelyében tanulta ki a kelmefestést és '39-ben feleségül vette B. Sámuel lányát, Elisabeth Maria-t.

'839-ben [ismét] egy nagyobb *porció* bort vásároltam, amihez már volt pinczém *Bánfalván* és *Tarcán* [Mosontarcsa, ma: Andau, Ausztria], mert az idegen borok behozatala még nem volt megengedve. Ugyanezen időszakban vettem meg három házat, *Huberttől*, *Harkamptól* és *Weigelbaumtól*¹⁸.

3. kép. A Várkerület és az Ötvös utca sarka a domonkos templom felől, 1840 előtt. A feliratozott Weigelbaum-Harkamp-Huber házak helyére építtette Boór Sámuel 1840-ben az ő ma is álló kétemeletes házat, ami utóbb Léderer-ház néven lett ismert.

'840-ben a várostól megvett telken felépíttetem azt a kétszintes házat, ahol azt a Palatinushoz¹⁹ címzett fogadót építtetem, ami miatt a városi hatóságokkal perbe keveredtem, ami kamarai árverésig vezetett. Más *processusok* [percek] is terhelték tömegével, mint a sopronyi *rövidáru*-kereskedővel a saját mérlegem használata miatt, aztán az atyám által kikölcöszött pénzek esetei, különösen a *Schützel czipészé*, ahol egyetlen napon 7 bevégzett árverést tartottam és még több más ügy, hogy 40 foglalatást kellett végigcsinálnom, a miket azonban mind megnyertem, mivel mindegyik jogos *passzuson* alapult és nyugodtan tudtam aludni, mert a napi teher elmúlt.

'840-ben betársultam Lenck Sámuellel a borüzletbe, a miből azonban az ottani komolytalan eljárások miatt 18 hónap múlva kiléptem, csak szintén a társulathoz tartozó *bánfalvi kamarai jószág* bérletét tartottam meg 12 éven át, '852-ig [...]

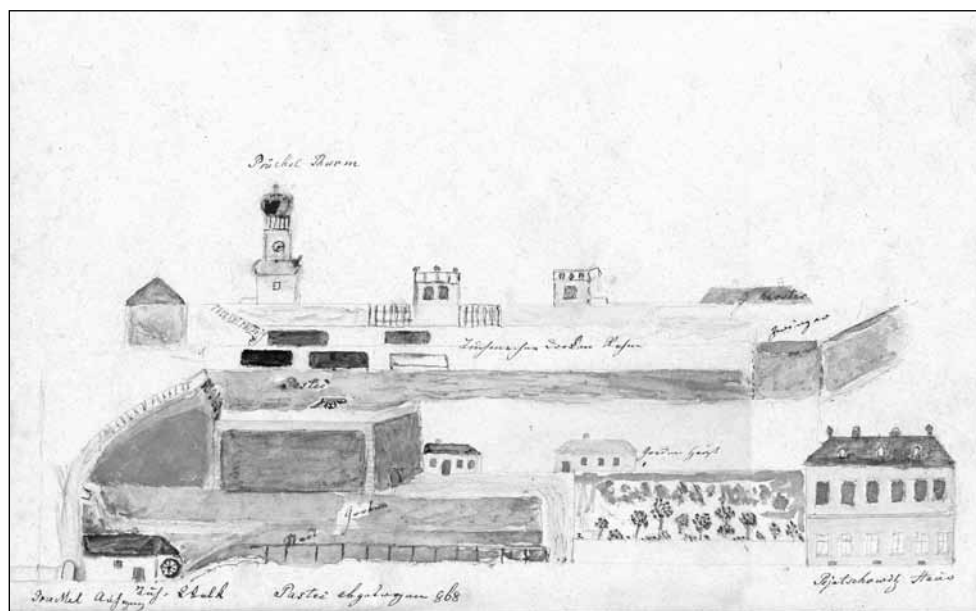
¹⁸ Mindhárom ház megvan feliratozva Sámuel vonatkozó városrajzán! A három kis házat lebonttatta és helyükre építtette azt a 79. sz. alatt ma is álló kétemeletes házat, mely a II. világháború alatti gettó részeként „Lederer-ház”-ként tett szert szomorú nevezetességre.

¹⁹ A fogadót 1842-ben „A magyar Lánchídhöz” (!) címzéssel nyitották meg, de hamar átnevezték Palatinusra.

A '840-es esztendőben átadám a festőüzemet és ugyanezen év májusában a Hoszszúsorra húzódnék. A borkereskedelmet tovább folytatám, kiterjedő mértékben egyre nagyobb, részben nagy tételekben. '842-ben építtetém a pinczét Bánfalván, ahol a telekhez három házikót is megvevék. A legnagyobb lendület '846/7-ig tartott, amikor volt egy 5–6000 akós raktár, egy hátsó lejtő, 1 pincze must és 6–7 munkást foglalkoztaték, azonkívül utazókat, egy küldönczöt, főleg Galíczia [felé], és évente 2–3000 akót szállíték le, úgyhogy 10 esztendő során 31.000 akót forgalmazék. Mindezeket elvevé a '846-os esztendő, amikor *Lengyelországban a forradalom* kitörése miatti veszteségek által megtöretett a lendület – nem kevésbé a '848/49-es esztendő, amikor nálunk is ugyanezen események zajlottak le.

A kolera kitörésekor – a '830-as esztendő – nagyon nyomorúságos időszak volt, egyrészt a teljesen ismeretlen betegségtől való félelem miatt, meg a határok erőszakos lezárása miatt.

Mivel *konventtag* és községi tanácsos voltam, továbbá az építési és egyéb bizottságok tagja, és nem azok közül való, akik mindenre igent mondanak, így voltak küzdelmek, a miket meg- és végig kelle harcolni, [...] különösen '848-ban, amikor megtörténe a felkelés Magyarországon, a haladás baráttjaként, ami oly szépen kezdőde, hogy az embernek kőből kellett volna lennie, hogy részt ne vegyen benne, mint a nemzeti gárda képviselője és *hadnagya*. Mindenben szorgalmasan részt vevék, ami oda juttatott, hogy [utóbb] nem

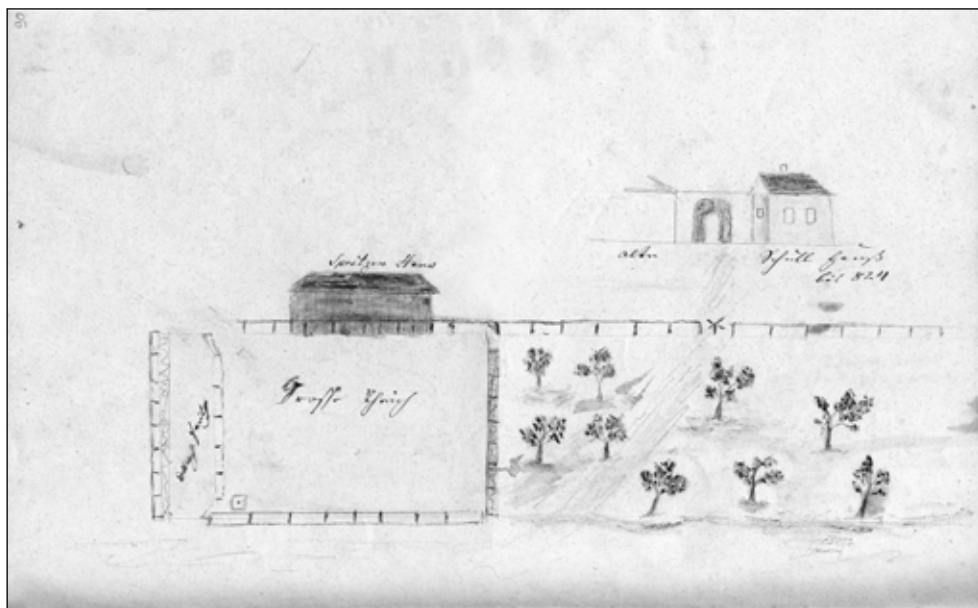

4. kép. A belváros déli fala a mai Széchenyi tér felől nézve. Balra lenn a postások kallómalma, mögötte jobbra a Kaszinó helyén állt olaszbástya, fölötte a postások szárítókeretei a belváros falának szorosában (Zwinger), balra fenn Brückl (Zöld)-torony. Tőle jobbra az orsolyiták épületgyűjtésének tornyai.

csak kellemetlenségeket és pénzbírsággal sújtott csalódást szenvedék, hanem a lovassági kaszárnyában 18 nap elzárást is, de hozzá jött még az is, hogy az én sok fáradtsággal létrehozott borüzletem (amiben más borokat és származási helyeket megvizsgáló sok utazáson is részt vevék), majd előbb Károly fiamnak a kereskedésre alkalmatlan viselkedése, ami annyira elkedvetlenített, hogy már '848-ban magam is megijedtem, aztán annak a *Gusztáv* fiamnak a halála, aki kitűnőnek bizonyult és reményt nyújtott számomra *terveim* kivitelezésére, [mindezek miatt] az üzlettel való teljes felhagyás és a már említett kellemetlenségek miatt szülővárosom elhagyása mellett döntöttem.

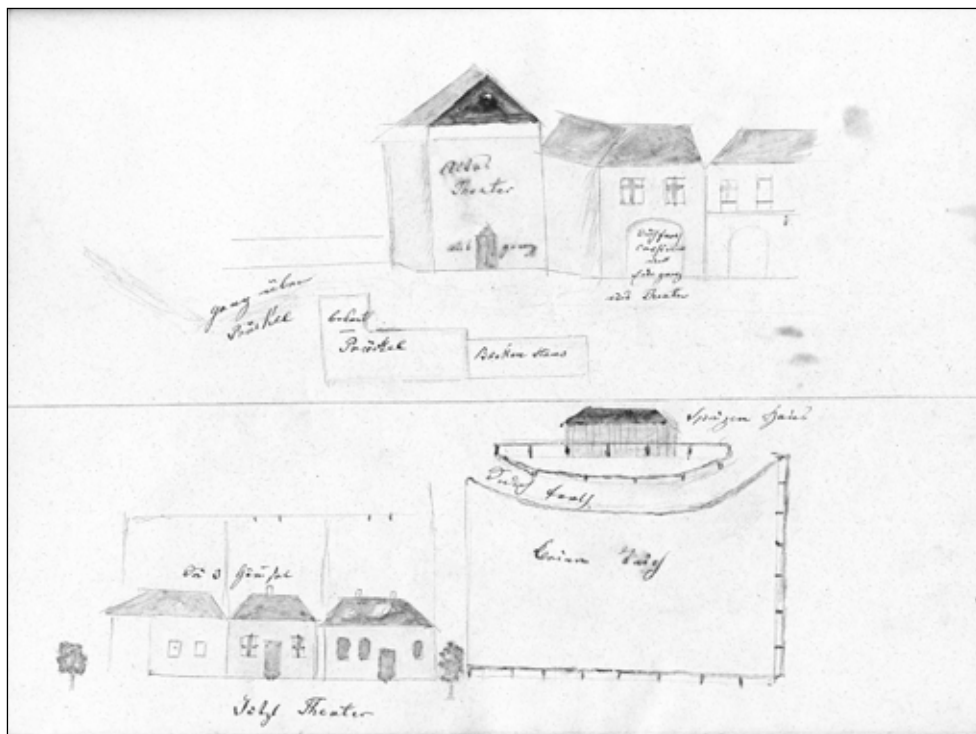
Így '854-ben *Kis Somlyón* vásároltam egy kicsiny, de kellemes birtokot, hogy távol élhessek attól a helytől, ahol az utóbbi időben polgártársaim besúgásától és árulásától valék körülvéve [...] Ezt a '856-os esztendőben 2000 konvencziós forintért eladám és Pozsonyba mentem [...] onnét '858-ban Bánfalvára mentem ottani házamba, ahol '860-ig maradtam (és folytattam a borkereskedést).

Alkotmányos jogaim életbe lépése következtében megengedtettem Sopronyba átköltözni, mivel azonban, sajnos, '861-ben ez az elkövetkezett *provizórium* alatt ismét felfüggesztetett, teljes visszahúzódsban töltöm napjaimat. Ugyan nem ez a végső lakhelyem [...] '868 *szeptemberében* megint Bánfalvára menék, hol talán napjaimat nyugalomban fejezhetem bé [...]

5. kép. A mai Széchenyi téren egykor, a nagy víztározó partján álló fecskendőház és a Líceum 1824. évi átépítése előtti formájában

A kézirat itt megszakad. Sámuel sosem fejezte be, le sem tisztázta. Károly fia egyre súlyosbodó betegsége miatt 1868 után Sámuel papa megint Sopronba költözött, menye és unokái közelébe. Ott halt meg 1871-ben, a Várkerület és az Ötvös utca sarkán állott házában. (Az épületet örökösei eladták, majd hamarosan a ma is ott álló 81. szám épült a helyére.) Boór Sámuel (szüleivel, feleségével és két fiával együtt) a soproni evangélikus temetőben nyugszik. (A régi temető felszámolásakor hamvaikat a hálás utódok átmentették mai sírhelyükre.)

6. kép. A kép felső része a Templom utcát ábrázolja a Fegyvertár utca felől. Rajta a mai Széchenyi István Gimnázium helyén álló régi színház és a Pejacsevich-ház látható. A bal oldali színházépületnek az utca felé csak kijárata volt. Bejárataként a jobb oldali ház szolgált, mely egyúttal átjáró volt a mai Petőfi téren álló kaszinó és sörház hátsó udvarába. Az alaprajz a Zöld-torony előtt álló épület sematikus ábrája. A kép alsó részén a mai Petőfi téren az egykor elhelyezkedő kisebb víztároló tavat ábrázolja. A tó partján fecskendőház és három lakóház állt. Utóbbiak helyén épült fel 1841-ben az új színház.